

Prof. dr hab. Maria Jolanta Olszewska
Uniwersytet Warszawski

Recenzja pracy doktorskiej mgr Jolanty Betkowskiej pt. *Polski dramat ludowy (1945-1989)* napisanej pod kierunkiem dr hab. Anny Sobieckiej, prof. AP, Słupsk 2019 r.

Przedmiotem zainteresowania mgr Jolanty Betkowskiej jest polski dramat ludowy z lat 1945-1989. Zgodnie z tradycyjną definicją dramatu ludowego jego celem jest zobrazowanie życia i kultury ludu. Jednak przemiany polityczno-społeczne w Polsce, jakie nastąpiły po roku 1945, zmieniły podejście do takich zagadnień jak lud czy kultura ludowa. Wybór dat w doktoracie jest znaczący, obejmuje bowiem czas po II wojnie światowej: od zakończenia wojny do odzyskania przez Polskę niepodległości w roku 1989, a zatem cały okres PRL-u. We wstępie Autorka dysertacji ustala zakres terminologiczny nieostrego i historycznie zmiennego pojęcia dramatu ludowego. Za Ryszardem Górkim i Marią Jolantą Olszewską przyjmuje, że dramat ludowy jest samodzielnym zjawiskiem literackim, charakteryzuje się obecnością środowiska wiejskiego, wprowadzaniem języka gwarowego do dialogów, adresem do odbiorcy inteligenckiego (wykształconego) oraz użyciem technik i środków formalnych charakterystycznych dla sztuki „wysokiej”. Autorka ma świadomość, jak ważną funkcję społeczną w wieku XIX i XX pełnił teatr w dostarczaniu nie tylko rozrywki, ale również wiedzy o świecie i kształtowaniu postaw ideowych. Podobną funkcję pełnił po 1945 r., dodatkowo stając się trybuną polityczną i miejscem agitacji programu partyjnego.

Dysertację mgr Betkowskiej można uznać za rozwinięcie, pogłębienie i uzupełnienie prac poświęconych temu zagadnieniu we wcześniejszym okresie, autorstwa Górskiego, Olszewskiej i Józefa Ratajczaka. Jej praca doktorska „stanowi – w intencji autorki – realizację postulowanej przez Marią Jolantą Olszewską kontynuacji rozważań zawartych w monografii „*Tragedia chłopska*”. *Od W. L. Anczyca do K. H. Rostworowskiego. Tematyka – kompozycja – idee*” (s. 16). Autorka dysertacji zamieszczone tam rozpoznania uznaje za wytyczne dla własnych badań, przy czym świadomie nacisk położyła na kwestię historycznoliterackiego rozwoju dramatu ludowego, w wyniku czego rozważania na temat gatunkowości musiały zejść na dalszy plan. Przedłożony do oceny doktorat charakteryzuje się monograficznym ujęciem. Został poświęcony całościowemu omówieniu kolejnego etapu w rozwoju dramatu ludowego po roku 1945, co stało się jednocześnie tezą tej pracy (s. 7). Jest to ważne przedsięwzięcie, ponieważ poza wzmiankami w różnych opracowaniach brakuje obszerniejszych analiz tego

zagadnienia. Nie mogą go zastąpić mniej lub bardziej rozbudowane fragmenty artykułu Ratajczaka, prac: Olszewskiej, Andrzeja Żurowskiego, Małgorzaty Jarmułowicz, Józefa Kelera, Szczepana Gąssowskiego, Lesława Eustachiewicza czy Marty Fik. Dotyczy to również różnych antologii dramatu współczesnego. Każda z tych prac nie wyczerpuje bowiem tematu, traktuje teksty dramatyczne wybiórczo, ponieważ stawia sobie inne cele niż monograficzne ujęcie historii dramatu ludowego z lat 1945-1989. Dlatego temat podjęty przez Autorkę dysertacji jest w pełni uzasadniony. W dużym stopniu jej badania mają charakter pionierski.

Kompozycja przedłożonej do oceny pracy doktorskiej, na którą składa się pięć rozdziałów, ma układ przemyślany i logiczny. Jest czytelna i przejrzysta. Układ pracy został wyraźnie podporządkowany autorskim założeniom i postawionej tezie. Wybór dat 1945-1989 odnosi się do okresu historycznego w dziejach Polski i wiąże się ze zmianami zachodzącymi wtedy w strukturze społecznej i ekonomicznej polskiej wsi od kolektywizacji przez awans społeczny jej mieszkańców aż do zupełnej zatraty obrazu tradycyjnej wsi oraz w mentalności jej mieszkańców. Autorka dysertacji zakłada, że wybrane przez nią do analizy utwory dobrze odzwierciedlają owe przemiany. Dramaty ludowe z lat 1945-1989 pozwalają również prześledzić zmiany semantyczne pojęcia „lud” i przemiany kultury ludowej aż do ich zupełnej jej niwelacji. Przy tak zaprojektowanych badaniach i takim podejściu do tekstu literackiego funkcje estetyczne przestają odgrywać główną rolę, co ma wpływ na wybór metodologii.

Mgr Betkowska zebrała odpowiedni materiał dramaturgiczny, stworzyła podstawowy korpus sztuk przynależnych do gatunku dramatu ludowego złożony z 26 pozycji. Kilka sztuk potraktowanych na zasadzie dopełnienia tematu omówiła w przypisach. Jej badania opierają się głównie na metodzie zmian perspektyw procesu historycznoliterackiego z uwzględnieniem zmian gatunkowych dramatu ludowego. Przyjęta przez Autorkę strategia badawcza, oparta na szeroko rozumianej hermeneutyce, w której punktem wyjścia staje się zebrany materiał badawczy, poddany następnie gruntownej analizie pod kątem tematu dysertacji, pozwoliła jej na wolne od uproszczeń, całościowe a nie wybiórcze, pokazanie specyfiki tego gatunku dramatycznego. Propozycje interpretacyjne w tym doktoracie umożliwiły wyjście poza „etykietę”, poza schemat oraz na uniknięcie wartościowania. Tok analityczny, co warto podkreślić, nie jest tu jednocześnie tokiem wartościującym. A zatem odpowiedzialna praca z tekstem, szacunek badacza dla autora utworu, uwzględnienie tła historycznego i kulturowego dały szansę Autorce doktoratu na obiektywny ogląd dramatów ludowych. W przedłożonej do oceny dysertacji otrzymaliśmy ujęcie chronologiczne, pozwalające na prześledzenie w czasie rozwoju tej dramaturgii, chociaż, jak podkreśla to mgr Bentkowska, układ nie jest tu linearny, ponieważ rozdziały zostały ułożone spiralnie i krzyżowo wokół procesu

historycznoliterackiego. Zaproponowany układ pracy – według Autorki dysertacji - ma swe źródła w usytuowaniu tematyki poszczególnych dramatów w obszarze wspólnych zjawisk. Założyła więc, że taki właśnie układ powoli jej na ukazanie różnych aspektów tematyki chłopskiej w dramacie ludowym w interesującym ją okresie. Znalazło to swe odzwierciedlenie w układzie treści. Pierwszy rozdział, o czym dokładnie zostanie powiedziane dalej, dotyczy konkretnego zjawiska literackiego, a trzy kolejne podporządkowane zostały kryterium tematycznemu, ostatni piąty poświęcony został dramaturgii Wiesława Myśliwskiego.

We *Wstępie* w którym autorka wyklada tezę pracy i charakteryzuje materiały, z których korzystała, dokonała również ważnych ustaleń terminologicznych, omówiła stan badań, scharakteryzowała wybraną przez siebie metodologię i zaprezentowała kompozycję pracy doktorskiej. Autorka zaczyna prezentację zagadnienia dramatu ludowego z lat 1945-1989 od analizy zjawiska, jakim jest dramat ludowy okresu socrealizmu. Według niej jest to zjawisko odrębne i specyficzne w polskiej kulturze, dlatego swe rozważania rozpoczyna od omówienia kontekstu. Prezentuje założenia socrealizmu rozumianego w tej pracy doktorskiej jako kierunek w sztuce i określana metoda twórcza, obowiązująca od 1934 r. w sztuce radzieckiej, a po II wojnie światowej w pozostałych krajach socjalistycznych. Socrealizm został uznany wtedy za jedyną słuszną metodę twórczości artystycznej i stał się ideowym oraz propagandowym narzędziem partii komunistycznych. Dramat, oparty na stałym schemacie konstrukcyjnym i wraz z jego oczywistą ideologiczną wymową, realizującą założenia doktryny socrealizmu, był wtedy jednym z podstawowych sposobów dotarcia do publiczności. Wśród ówczesnych dramatów szczególne miejsce zajęły „produkcyjniaki” promujące współzawodnictwo pracy. Wariant wiejski dramatu produkcyjnego dotyczył kolektywizacji wsi, czyli zakładania spółdzielni. Autorka dysertacji zastanawia się, „czy warto pisać o socrealistycznym dramacie ludowym?”. Podobne pytanie „czy warto pisać o socrealizmie?” zadała wcześniej Marta Fik. Jak wynika z analiz dramatów ludowych przeprowadzonych w tym rozdziale, pytanie to nie straciło na aktualności. Mgr Betkowska pokazała powiązania pomiędzy aktualną sytuacją wsi polskiej po roku 1944, po reformie rolnej i w czasie kolektywizacji a fabułą poszczególnych dramatów ludowych z tego czasu, które odzwierciedlają etapy kolektywizacji wsi. Przeobrażenia dotyczyły zatem kwestii uspołecznienia środowiska wiejskiego. Z jednej strony ówczesne dramaty ludowe mają charakter propagandowy i instrumentalny, z drugiej natomiast można w nich dostrzec napięcia i konflikty, na jakie napotykał nowy ustrój. Autorka dysertacji zwróciła uwagę, że był to bardzo trudny czas dla ludności wiejskiej, ponieważ przemiany ustrojowe wprowadzane były wbrew woli mieszkańców i nie zawsze były dla nich korzystne. Po kolei mgr Betkowska omówiła *Zwycięstwo Gralaków* Romana Bratnego, traktując ten utwór

jako wstęp do właściwej problematyki, czyli jako rzecz o zakładaniu spółdzielni produkcyjnej. Następnie poddała analizie *Zwycięstwo* Janusza Warmińskiego jako rzecz o triumfie spółdzielni. W kolejnych dramatach ludowych z tego okresu takich jak *Gorzkie ziarno* Henryka Worcella i Aleksandry Naborowskiej, *Kąkol i pszenica* Tadeusza Łomnickiego i *Chwasty* Warmińskiego dostrzegła pęknięcia w idealnym obrazie socjalistycznej wsi, bowiem w treści sztuk pojawiają się kłopoty związane z funkcjonowaniem spółdzielni wywołane głównie działalnością wrogów wewnętrznych. Dochodzi zatem, jak udokumentowała to Autorka dysertacji, do zachwiania konstrukcji dramatu i zakłóceń na linii przekazywania treści. Za uzupełnienie omawianej problematyki Autorka uznała *Odwiedziny* Leona Kruczkowskiego poświęcone wizycie Panny z dworu w rodzinnym majątku, który straciła w wyniku przemian ustrojowych. Obok tych sztuk, mających charakter dramatów obyczajowych, Autorka dysertacji omówiła także inne, mniej popularne gatunki dramatu ludowego okresu socrealizmu, a więc *Niedzielną rozmowę* Antoniego Lachowicza zbliżoną do komedii oraz dramat historyczny *Zbiegowie* Haliny Auderskiej dotyczący wydarzeń z roku 1788. Autorce dysertacji udało się pokazać, że wbrew utartej opinii o braku wartości artystycznej utworów z okresu socrealizmu, uproszczonej ich konstrukcji, schematyzmowi w budowie fabuły, czarno-białej kreacji postaci, a także spłyconej treści okazuje się, że sztuki te mogą być odczytane jako dokument świadomości określonej epoki, ponieważ dobrze odzwierciedlają zmiany zachodzące w otoczeniu, co miało wpływ na formę tekstów dramatycznych.

Drugi rozdział dysertacji poświęcony został rodzinnej tragedii chłopskiej po roku 1945. Gatunek ten, jak przypomniała to Autorka, ma swą historię w literaturze XIX- i XX- wiecznej. Wystarczy przywołać sztuki Władysława Ludwika Anczyca, Jana Kasprowicza, Andrzeja Szukiewicza, Władysława Orkana czy Karola Huberta Rostworowskiego. Teksty te zajmują szczególne miejsce w literaturze polskiej i wyróżniają się obecnością mitu tragicznego, jak i uniwersalizacją problematyki, w tym także losów bohaterów. Wykształciły się dwa nurty w tragedii ludowej: realistyczny i mityczny. Mgr Betkowską interesuje, jak tradycja tragedii chłopskiej realizuje się w wybranych sztukach współczesnych i jaki wpływ na jej kształt miały przemiany, które zaszły na wsi po 1945 r. Swą uwagę skupiła na analizie trzech sztuk Joanny Gorczyckiej – na *Odmieńcu*, *Kozim rogu* i nieopublikowanych drukiem *Lustrach*. Wskazała na typowe dla rodzinnej tragedii chłopskiej, wątki takie jak walka o ziemię, nieporozumienia rodzinne, konflikty regionalne, rodzące się napięcia pomiędzy tym, co tradycyjne i tym, co nowoczesne, pokazane w tych dramatach ludowych w nowym, historycznym kontekście. Autorkę dysertacji interesuje, jak w tych dramatach po przemianie ustroju i reformie rolnej zmienia się podejście chłopów do ziemi, która przestaje dla nich być bóstwem domagającym

się ofiar, a zatem traci swój archetypiczny charakter. Teraz toczy się walka o spłaty, o emancypację młodych, zmianę w podejściu do małżeństwa, co związane jest z destabilizacją ustroju patriarchalnego wsi. W tym kontekście mgr Betkowska zastanawia się nad możliwą reanimacją tragedii chłopskiej w jej tradycyjnym kształcie. Dochodzi do wniosku, że najbliższej tradycyjnej tragedii chłopskiej sytuuje się *Kozi róg* z tragiczną śmiercią Anny zabitej przez zazdrosną Wandę. Mamy tu bowiem pokazaną sytuację mordu rzeczywistego, dzięki temu śmierć, będąca podstawowym wyznacznikiem tragedii, istnieje w wykreowanym przez Górczycką świecie. Autorka dysertacji powołuje się na sąd Ratajczaka, że Górczyckiej udało się reaktywować rodzinną tragedię chłopską w nowym kształcie, przez ujawnienie współczesnego wymiaru tragizmu w wiejskim *milieu*, co jednocześnie paradoksalnie potwierdziło wyczerpanie się tematu. Można zatem, z czym zgadza się mgr Betkowska, ogłosić koniec tragedii chłopskiej. Powróci ona od innej strony, od strony farsy i groteski. Autorce dysertacji udało się wydobyć z dramatów Górczyckiej prawdę o współczesnej wsi, w której doszło do zaniku stałych wartości, a nowoczesność, która zastąpiła tradycję, wyznaczyła co prawda nowe perspektywy życiowe, ale jednocześnie doprowadziła do destrukcji utrwalonego porządku aksjologicznego, nie dając mieszkańcom wsi nic w zamian.

Rozdział trzeci dotyczy obecnej w dramatach ludowych z lat 1945-1989 ważnej kwestii, jaką jest awans społeczny. Było to zjawisko powszechne po II wojnie światowej i dotyczyło przede wszystkim migracji ze wsi do miasta, co wiązało się z rozwojem przemysłu, a także większym dostępem do wykształcenia i możliwością zmiany stylu życia. Awans tego typu, mocno popierany przez władze PRL-u, stał się dla wielu osób, zwłaszcza młodych kobiet, źródłem pragnień i marzeń. Zagadnienie awansu społecznego mgr Betkowska omówiła, analizując dramaty Józefa Mortona, na poły oniryczną *Karolę* i realistycznego *Pana doktora*, aby następnie powrócić do dramatów Górczyckiej, które odczytała teraz z innej perspektywy. Autorka dysertacji dochodzi do wniosku, że sprawa awansu nie jest potraktowana w tych dramatach w sposób namacalnie wyrazisty, ponieważ nie jest jednoznacznie wartościowana. Podstawowym problemem stała się – według niej - kwestia asymilacji ludności wiejskiej w nowych, zupełnie jej nieznanach społecznych i kulturowych realiach oraz ściśle związana z tym sprawa poczucia niższej wartości i konieczności zdobycia nowej tożsamości. Inteligencji ze wsi mają rozmytą tożsamość, nie są w stanie identyfikować się z żadną z grup społecznych, co prowadzi do alienacji i depresji. Utracili kontakt z rodziną i własną ziemią. A zatem, jak udokumentowała to mgr Betkowska, mamy do czynienia z deziluzją. Najczęściej życie w mieście przynosi mieszkańcom pochodzącym ze wsi rozczarowanie i alienację. Rozdział ten kończy interpretacja *Czworokąta* i *Awansu* Redlińskiego oraz *Drzwi* Srokowskiego,

ukazujących skutki awansu i sytuację nowej inteligencji. Użyte przez Redlińskiego satyryczne środki, a zwłaszcza zastosowana groteska, pokazują świat w krzywym zwierciadle. Jak się okazuje, ludzie z awansu społecznego nie dorosli moralnie i intelektualnie do zmiany ról społecznych. Jak dowiodła to mgr Betkowska dramaty ludowe o tematyce współczesnej stają się dobrym zapisem zmian zachodzących w społeczeństwie po roku 1945, rejestrują bowiem zmiany stanu świadomości zbiorowej – spoza fabuł wylania się codzienność zwykłego człowieka uwikłanego w coraz bardziej skomplikowaną rzeczywistość.

Rozdział IV dysertacji dotyczy innego wariantu gatunku dramatu ludowego po roku 1945, który wyrasta z tradycji folklorystycznych. Autorka, nawiązując do wielowiekowej tradycji obecności tego typu zjawisk w utworach literackich, zwraca uwagę na nieostrość i historyczną zmienność takich terminów jak folklor, ludowość, lud, ludowy i kultura chłopska. Po 1945 r. mamy do czynienia ze zjawiskiem „dialogu kultur” (termin Rocha Sulimy). W tym nurcie mgr Betkowska umieszcza wykorzystujące w ciekawy sposób tradycję romantyczną ballad dramaty Teresy Lubkiewicz-Urbanowicz takie jak *Wieczór z Lońką*, *Szczenię wilkołaka*, *Wijuny*. Autorka dysertacji zwraca uwagę na obecną w nich baśniowość, fantastykę i niesamowitość, przenikanie się dwóch światów: ludzkiego i natury, materialnego i niewidzialnego dla oczu, życia i śmierci. Kolejny analizowany w doktoracie tekst to wywodzące się z tradycji jasełek, feerii i śpiewogry barwne widowisko *Po górach po chmurach* i wodewil *Na szkle malowane* Ernesta Brylla. Innym typem dramatu ludowego, mającego związki z folklorem, są *Tato tato sprawa się rypla* Ryszarda Latki i *Awans* Redlińskiego zbliżone do farsy, ukazujące w krzywym zwierciadle satyry kwestie ludowości. Wniosek po lekturze tych dramatów ludowych jest taki, że ludowość ulegała w nich dramatyzacji, mityzacji i ujmowaniu satyrycznemu.

W kolejnym – piątym rozdziale dysertacji - zostały szczegółowo i dogłębnie omówione dramaty losu Wiesława Myśliwskiego, pisarza zwanego piewą chłopskiej doli, w kontekście związków jego twórczości z nurtem chłopskim w literaturze polskiej. Ważne dla interpretacji jego dramatów o wsi stało się rozumienie przez tego pisarza kultury chłopskiej. Autorka dysertacji analizuje kolejno *Złodzieja*, odczytując ten tekst jako rzecz o próbie człowieczeństwa w nieludzkich czasach II wojny światowej, następnie *Klucznika* w kontekście przemian ustrojowych po roku 1945, a potem *Drzewo*, które – według Autorki dysertacji – przyjęło kształt summy wiedzy o świecie i zbliża się moralitetu. Całość tego rozdziału kończy interpretacja *Requiem dla gospodyni* traktującego o kresie tradycyjnej kultury chłopskiej. Omówione dramaty Myśliwskiego tworzą - zdaniem mgr Betkowskiej - ciekawy cykl, skoncentrowany pozornie na aktualnych problemach z życia wsi, a w rzeczywistości

przekraczają codzienność wiejską w stronę ujęć ponadczasowych. Według Autorki dysertacji utwory te czytane całościowo stanowią wnikliwe spojrzenie na los chłopski i kulturowe dziedzictwo wsi pokazane w kontekście wartości uniwersalnych i ogólnoludzkich.

Całość doktoratu wieńczy zakończenie, zawierające wnioski i pytanie o możliwość reaktywacji tragedii chłopskiej, ponieważ, jak wynika z analiz przeprowadzonych przez p. Betkowską, nic nie straciło ono na swej aktualności. Pytanie o przyszłość tego gatunku wciąż nie znajduje odpowiedzi.

Nie streszczając poszczególnych fragmentów pracy, warto wskazać na to, co jest w niej najbardziej wartościowe. Najważniejszą i najcenniejszą zaletą pracy p. Betkowskiej są wnikliwe i pogłębione analizy poszczególnych tekstów dramatycznych od strony formy i treści. Uważnie prześledziła przemiany dramatów ludowych po roku 1945, biorąc pod uwagę ich związki z tradycją literacką i jednocześnie wskazując na nowe środki artystycznego wyrazu związane z podejmowaną tematyką. Ważne jest osadzenie poszczególnych dramatów w odpowiednim kontekście historycznym, społecznym, ekonomicznym i politycznym. Wraz ze zmianą ustroju w roku 1945 pojawiły się nowe problemy społeczne, które zmieniły obraz życia warstwy chłopskiej, co znalazło swe odzwierciedlenie w tematyce dramatów ludowych, podejmujących nowe problemy lub reinterpreterujące stare kwestie, czego najlepszym przykładem są konflikty o ziemię, animozje regionalne oraz rodzinne i pokoleniowe. Ważną sprawą, poruszaną w dramatach ludowych po roku 1945, jest awans społeczny ludności wiejskiej związany z migracją do miasta, okupiony jednak zatarciem czy wręcz utratą tożsamości. Autorka pokazała, że dramaty ludowe podejmujące aktualne problemy współczesnej wsi, stają się dobrym zwierciadłem przemian społecznych. W ten sposób ujawnia ich wartość socjologiczną. Również ciekawie w dysertacji został omówiony nurt dramatu chłopskiego związany z folklorem, balladą, szopką, jasełkami, śpiewogrą, satyrą. Najciekawiej – dla mnie - prezentuje się w doktoracie część poświęcona dramaturgii Myśliwskiego. Mgr Betkowskiej udało się zrekonstruować strategię pisarską autora *Drzewa*, zawartą w tych tekstach ideologię – pokazać cele i treści, które ze sobą ona niesie.

Autorce dysertacji udało się zbudować ciekawą typologię dramatu ludowego po roku 1945, uzupełniając tym samym ustalenia wcześniejszych badaczy. Od strony filologicznej praca nie budzi żadnych zastrzeżeń. Analizy dramatów pod kątem treści wykonane są sumiennie. Praca doktorska mgr Betkowskiej jest świadectwem dobrego opanowania warsztatu polonistycznego. Zabrakło mi jednak w tym doktoracie szerszego kontekstu np. odniesień do literatury obcej, co łączy się z pytaniem czy dramat ludowy po roku 1945 jest zjawiskiem charakterystycznym tylko dla literatury polskiej? Myślę tu przykładowo o głośniejszej sztuce

Przedstawienie Hamleta we wsi Głucha Dolna chorwackiego dramaturga Ivona Brešana. Także zabrakło mi chociażby pobieżnego zaprezentowania przykładowych wstawień analizowanych w doktoracie sztuk, i podjęcia wysiłku zarysowania nawet pobieżnie kwestii związanych z ich scenicznością. Dramat charakteryzuje się tym, że jest tworzony z myślą o realizacji scenicznej w konkretnym teatrze. Należałoby ujawnić, jaki model teatru wpisany został w poszczególne sztuki. A zatem ciekawe mogłoby być odwołanie do wybranych przedstawień i pokazanie, jak dany tekst odczytuje reżyser. Warto zatem byłoby skorzystać z teorii przekładu. Może również warto, ale jest to tylko sugestia, zobaczyć, jak te zagadnienia realizuje współczesne kino polskie. Jakie kwestie interesowały reżyserów teatralnych, a jakie filmowców? Mamy na ten temat tylko wzmiankę w zakończeniu. Moim zdaniem poszerzyłoby to zakres badań, ale także pozwoliłoby wyjść poza ujęcie ściśle literackie.

Podsumowanie. W przypadku mgr Betkowskiej niewątpliwie mamy do czynienia z pracą doktorską przemyślaną, starannie przygotowaną, pomimo pewnych niedociągnięć językowych (pojawia się kalka z niemieckiego wydaje się być/zdaje się być), sprawnie napisaną i wyróżniającą się pogłębionymi analizami tekstów dramatycznych. Praca po dokonaniu niezbędnych skrótów powinna zostać wydana drukiem, ponieważ nie ma opracowania dramaturgii ludowej po roku 1945, a w ten sposób wypełniona zostałaby bolesna luka.

Wniosek jest oczywisty. Dysertację mgr Jolanty Betkowskiej można uznać za podstawę doktoratu. Tym samym stwierdzam, że spełnia ona warunki stawiane pracom doktorskim. Stawiam wniosek o dopuszczenie mgr Jolanty Betkowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, 15.07.2019

Maria Jolanta Olszewska
prof. dr hab. Maria Jolanta Olszewska